

Sažetak

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK br. 801.1:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen 22. 10. 1990, prihvaćen za tisak 5. 11. 1990.

About Current Orthographic Controversy

The author tries to define what is, and what is not, the area of legitimate orthographic concerns. Specifically addressed are the issues of the use of capitals and of the period (fullstop) after ordinals.

VIŠEJEZIČNI RJEČNICI U HRVATA¹

Igor Gostl

Enciklopedije i leksikoni su rječnici koji imaju pretežno predmetno-informativnu namjenu te obuhvaćaju osobna geografska i druga imena kao i termine znanstvenog i stručnog karaktera, dajući im stvarna i povijesna objašnjenja. Od samog se početka enciklopedijski tekstovi javljaju bilo u obliku sustavnih priručnika, bilo u obliku rječni-kâ, da bi zatim postupno došlo do konvergencije enciklopedistike i leksikografije, kojim stapanjem i objašnjavamo dvojnost naziva enciklopedije i leksikona.

Egzemplificirajmo ovo izvatom iz višejezičnog rječnika Andrije Jambrešića (1706-1758), isusovca, profesora teologije u Zagrebu i Trnavi, odličnog znalca latin-skog, nešto slabijeg poznavatelja njemačkog i mađarskog jezika; verziranog u povijesti i geografiji, leksikografa koji je smatrao da su kajkavski, štokavski i čakavski govor di-jalekti jednog jezika, koji se bavio i problemima hrvatskog pravopisa (Manuductio ad croaticam orthographiam, Zagreb 1732), predlažući čitavo stoljeće prije Gaja reformu kajkavske grafije na temelju dijakritičkih znakova. Jambrešić, dakle, u svom višejezič-nom rječniku »Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica« ti-skanom 1742, pod jedinicom *Zagreb* donosi slijedeće:

»Zagrabia, ae, ž. Zagreb, slobodni kraljevski grad, Agram eine freye königliche Stadt in Croaten. Szabad királyi *Zábrág* város az Horváat országbán, jest prastari grad, ne-koć zvan Soroga i Vicus Italicus. O tome također svjedoče podzemne cijevi, koje sto-ljećima unatrag nisu popravljene rukom majstora, a dovode obilnu vodu s udaljenih gora da je građani obilno crpu i danas. O njihovu podrijetlu ne može se ni u raznim ilirskim analima ništa doznati. Bio je glavni grad Kraljevine Slavonije, a poslije je po-stao glavni grad Hrvatske, kad je veći dio Ilirika nakon osvojenja Bihaća pripao oto-manskoj vlasti. Rječica ga dijeli u kraljevski ili Gornji grad i Kaptolski grad. Na Kaptolu se vidi velika bazilika koju je sv. Ladislav kralj sagradio u čast sv. Stjepana kralja . . . Do ove je dvor biskupa, najznamenitijeg među ilirskim biskupima . . . Kraljevski je pak grad već nekoć uvršten među slobodne, zatim tavernikalne gradove. Oko 1245. godine do kralja Bele IV utvrđen je zidovima i mnogim sloboštinama uveličan. Vele da su u njemu stanovali ne samo Bela IV već i drugi ugarski kraljevi. Obično su se tu

¹ Premda se u poliglotne rječnike ubrajaju i dvojezični, uz iznimku Habelićeva i Belostenčeva, oni nisu predmet ovih razmatranja.

najviše održavali sabori Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije; Po kraljevsko vijeće koje zovu Banskim stolom zasjeda u tom gradu svake godine iza Uskrsa četrdeset dana, što je više zakona zajamčeno i uređeno.

... Nije ni posljednji ures grada njegov kolegij Družbe Isusove s Akademijom znanosti, koja je 1674. godine obdarena povlasticama sveučilišta.²

Višejezična tradicija u Hrvata ima četiristoljetnu tradiciju. Početak joj pada na kraj XVI st. kada su na zapadu ušli u modu rječnici na nekoliko jezika, tzv. komparativni ili sinoptički rječnici. Kao i u drugih naroda, i u Hrvata najprimitivniji oblik leksikografskog rada su popisi riječi i izraza nekog stranog jezika koje stari putopisci unose u svoja djela. Leksikografija se dakle razvija iz jednojezičnih i višejezičnih glosa – tumača nejasnih i rijetkih riječi, arhaizama, dijalektizma i drugih inojezičnih (alototskih) elemenata.

Prvim se samostalno tiskanim višejezičnim rječnikom u Hrvata treba smatrati »Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae« *Fausta Vrančića* (pretiskom izdan 1971. u Zagrebu s prevedenim naslovom *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i mađarskog* s pogovorom prof. Lj. Jonkea u kojem on kaže: »Napominjem zanimljivost da taj Lodereckerov i Vrančićev rječnik tumači u rječničkom materijalu riječi ‚Dalmata, Dalmatia, Dalmatice‘ doslovno ovako: ‚Harvat, Harvatska zemlja, harvatski‘, što nam dakle i s ove strane, a ne samo znanstvene, daje potpuno pravo da Vrančićev rječnik nazivamo hrvatskim, a samo uvjetno dalmatinskim«. Str. 132). F. Vrančić, latinizirano Faustus Verantius, (1551 – 1617) učen je pavlin koji je svoj vijek proveo u tuđini, najviše u Italiji, Mađarskoj, Austriji. Obrazovan u Italiji. Govorio je više jezika, postigao visoke časti; bio čanadski biskup u Mađarskoj i savjetnik cara Rudolfa II. Živio je u Rimu i Veneciji (radio na regulaciji Tibera te izradio fontana u Veneciji). Istakao se kao izumitelj. God. 1595. izdaje u Veneciji »Machinae novae« s prikazom brojnih tehničkih izuma (lančani most), korištenje plime i oseke kao pogonskog sredstva, konstrukcija padobrana (»homo volans«), koji su ili primijenjeni u praksi ili dali poticaj daljnjim usavršavanjima. Ovaj renesansni čovjek istakao se i kao leksikograf. Zastupao je tezu da je »dalmatinski« (čakavski) najljepši od svih slavenskih jezika i da za južnoslavensku skupinu predstavlja isto što i toskanski (»etruščanski«) dijalekt za talijanski jezik. Njegov rječnik objavljen 1595. sadržava po 5000 riječi od svakog jezika (sveukupno 25.000). Pisan je čakavskim izgovorom uz štokavizme. Leksičke su jedinice otisnute vrlo pregledno, s pet stupaca na svakoj strani i uglavnom s jednim značenjem. Vrančićev rječnik poslužio je Mikalji, Habeliću, Della Belli, Belostencu te Akademijinom rječniku. »Dikcionarium« *Fausta Vrančića* ujedno je jedan o najstarijih primjera latinsko-mađarske leksikografije te je cijenjen i u Mađarskoj, Vrančićevim rječnikom poslužili su se početkom XVII st. i tri velika evropska leksikografa: Talijan Bernardin Baldi u svom rukopisu talijansko-mađarskog rječnika, njemački humanist Jerolim (Hyeronimus) Megiser, koji je 1603. u Frankfurtu na Majni objavio prvi svejezični rječnik »Thesaurus polyglottus« – golemo leksikografsko djelo koje uz naše jezike obuhvaća i mnoge afričke, azijske, američke i evropske jezike. Od naših narječja navode se dalmatinsko (izvor je Vrančić) s dubrovačkim,

² J. Dobronić, Zagreb u spisima starih pisaca, KAJ, srpanj-kolovoz 1972, godina V, broj 7-8, str. 30.

zadarsko, rapsko, srpsko, bosansko, hrvatsko, istarsko, kraško, bezjačko. Češki benediktinac, Pražanin Petar Loderecker treći je značajan evropski leksikograf koji crpi iz Vrančićeva rječnika, štoviše s njim i surađuje. On 1605. godine izdaje »*Dictionarium septem diversarum linguarum*«. Vrančićevom petojezičnom konceptu pridodani u ovdje češki i poljski. Sam Vrančić dopisuje Lodereckerovom rječniku predgovor. Josip Török izdat će u Požunu 1834. dopunjeno izdanje rječnika Petra Lodereckera. Iz XVII st. sačuvana je u rukopisu još jedna redakcija Vrančićevog višejezičnog rječnika »*Vocabularium trilingue*« – prvi hrvatsko-talijansko-latinski rječnik anonimnog autora. Gornji primjeri upravo pokazuju koliko je Vrančićev rječnik bio cijenjen izvan Hrvatske i Mađarske.

Jakov Mikalja (Peschici 1601 – Loreto 1654)

Rođen je u mjestu Peschici (pol. Gargano). Vjerojatno je slavenskog podrijetla (biografske podatke utvrdio je Miroslav Vanino 1933, a Josip Jernej 1951. njegovo podrijetlo). Možemo pretpostaviti da su mu preci, bježeći pred Turcima, emigrirali iz Dalmacije. God. 1628. ulazi u isusovački red, 1630. predaje gramatiku na *Collegium Ragusinum* u Dubrovniku. Od 1637-1645. provodi kao misionar u tada turskom Temišvaru, gdje je dovršio najveći dio svog višejezičnog rječnika.

God. 1645. nalazi se u Trnavi u Slovačkoj. Iste se godine vraća u Rim gdje priprema za tisak svoj trojezični rječnik »*Blago jezika slovinskoga ili Slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i dijački*« (*Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum*). God. 1649. počinje u Loretu, pola stoljeća iza Vrančića, Mikalja tiskati rječnik. Tisak je dovršen 1651. u Anconi. Mikalja je svom sinoptičkom hrvatsko-talijansko-latinskom rječniku pridodao i malu talijansku gramatiku napisanu na hrvatskom jeziku (48 stranica prema 861 stranici rječnika), a rađenu prema »*Institutiones linguae Illyricae*« Bartula Kašića, našoj prvoj gramatici. (»Gramatika talijanska ukratkom, iliti kratak nauk za naučiti latinski³ jezik, koga slovinski upisa otac Jakov Mikalja«). Leksički fond rječnika čine primorski, čakavski i štokavski govori. Rječnik je obogaćen i frazeologijom. U izboru građe autor se poslužio različitim rječnicima onog doba. U talijanskom predgovoru rječnika Mikalja govori o kriterijima izbora rječničke građe:

»con la maggior diligenza, che mi fu possibile, raccolsi tanti vocaboli Illirici che possono bastare per un commodo Dittionario, nel quale se si trova qualche vocabolo che sia simile al vocabolo Greco, Italiano ovvero Ungaro, o d'altra lingua confinante, non si deve parer gran cosa; perché ardisco di dire, che non c'è lingua alcuna che sia tanto pura che non si serva di alcuni vocaboli di altre lingue confinanti, come de propri . . . , ma dovevo solamente vedere che tali vocaboli sono in uso nella lingua Illirica . . . «⁴ Najorginalniji i najbogatiji je hrvatski dio rječnika. U talijanskom se dijelu isti-

³ Izraz »latinski« sačuvao se kroz mnoga stoljeća kao oznaka za današnji pojam »talijanski« (Talijane su nazivali Latinima). U Mikaljinu doba novi je izraz »talijanski« potiskivao sve više raniji »latinski« ali ga nije bio sasvim istisnuo. Ovo se dvostruko nazivanje odražava i u naslovu Mikaljine gramatike.

⁴ » . . . najvećim mogućim marom sakupih mnoge ilirske riječi koje bi dostojale obimnijem rječniku, u kojem, nađe li se kakova riječ koja nalži na riječ grčku, talijansku ili mađarsku, ili nekog drugog susjednog jezika, ne treba od toga praviti velike stvari; jer goim od želje da kažem da nema tog jezika koji bi bio toliko čist te se ne bi služio ponekim riječima drugih susjednih jezika, kao vlastitim . . . , tek trebah utvrditi da su takove riječi u uporabi u jeziku ilirskom« (*Blago jezika slovinskoga*. Ancona 1649-51. Predgovor).

će leksik iz područja morske flore i faune, folkloru, ribarstva i zanatstva (Nives Siročić-Bonefačić objavila je 1981. studiju o talijanskoj leksici morske flore i faune). Mikalja je temeljito poznao primorske govore, ali je ipak svoje »Blago jezika slovinskoga« složio »bosanskim jezikom«, što znači da je odabrao štokavicu a ne Dalmatincima bližu čakavicu. U predgovoru rječniku kaže: »Cosi anco sono molti e varii li modi di parlare in lingua illirica, ma ogn'un dice che la lingua Bosnese sia la piu'bella: perciò tutti li scrittori Illirici doverebbero accetarla nel scrivere, il che ho procurato di far io in questo Dittionario«.⁷

Mikaljina biografija otkriva jednu dinamičnu ličnost kao i autorovu težnju da se objave djela potrebna obrazovanju naroda. U predgovoru hrvatskog prijevoda Alvaresove latinske gramatike koju je objavio 1637. Mikalja piše: »al ufamo da će brzo druge knjigi iziti nadvor . . . a to jest Dikcionar, zašto sfako ime i sfaka riječ može se u njoj upisati, i koliko veće i razlikih imena budu toliko bolje će biti, zato s razlogom ovakim knjigami može se ime nadit: Blago jezika slovinskoga . . .«⁸ Ostvarujući ovo svoje nadanje dvanaest godina kasnije Mikalja se svrstao među pisce katoličke reformacije koji su pisali svoja djela da šire katolicizam među Južnim Slavenima – Mikaljini su jezični priručnici bili u službi katoličkih misionara – da slavensko svećenstvo odvrćaču od glagoljice i crkvenoslavenskog jezika, da pomognu našim ljudima u učenju talijanskog i latinskog.

Ovaj bogat rječnik poslužio je ne samo suvremenicima, nego su se njime koristili i kasniji naši leksikografi, i dalmatinski i kajkavski. Nepresušan je izvor za povijest našeg jezika po mnogima, najbogatiji rudnik dalmatinskog jezičnog blaga. Potpuno iscrpljen u »Rječniku hrvatskog ili srpskog jezika JAZU«.

Vrijedan je spomena i jedan u rukopisu sačuvan višejezični leksikografski kompendij: veliki talijansko-hrvatsko-latinski rječnik *Tanzlinger-Zanottija* »Vocabolario di tre nobilissimi linguaggi, cioè italiano, illirico e latino«.

Ovaj Zadranić (1651-1732), rođen je od majke Hrvatice i njemačkog doseljenika, utrošio je 25 godina na rječnik kojeg je namijenio »hrvatskoj slovinskoj mladosti«. Prva redakcija rječnika je iz 1679, druga (četiri puta veća) iz 1704, posljednja je iz 1732.

U rukopisu ostao je i veliki rječnik *Josipa Jurina* (1730-1802) franjevca iz Primoštena. Njegov »Calepinus trium linguarum« (ovdje je ime velikog talijanskog leksikografa XV st. Calepinusa upotrebljeno kao sinonim za rječnik) podijeljen je u tri dijela. Prvi, temeljni dio ovog manuala, veliki je latinsko-hrvatsko-talijanski rječnik, drugi dio je talijansko-latinsko-hrvatski rječnik, dok je treći dio mali abecedni popis priloga.

⁷ Isto su tako mnogi i različiti načini govora u jeziku ilirskom, ali svatko će reći kako je jezik bosanski najljepši: trebali bi ga, stoga, svi pisci ilirski prihvatiti, što sam uradio i ja u ovom Rječniku«. (Blago jezika slovinskoga, Ancona 1649-51, Predgovor).

⁸ Emmanuel Alvares (1526-1583), portugalski jezuit. Njegova latinska gramatika »De Institutione Grammatica Libri Tres« objavljena je prvi put godine 1572. Doživjela je oko 400 izdanja. Bila je mnogo prevedena i adaptirana za različite jezike. Prvo hrvatsko izdanje ove gramatike objavio je Mikalja u Rimu 1637.

Već je Marko Kosor u »Radu« JAZU (knjiga 295, god. 1953)⁷ upozorio da je Jurin rječnik namijenio đacima franjevačkih škola, da se u rječniku obilno služio Mikaljom i Della Bellom, da je u rječnik unio mnoge riječi iz govora Šibenika i šibenske okolice. Osnova je rječniku štokavsko-čakavski govor Jurinova kraja s prevagom ikavice nad ijekavicom. Zanimljivo je da je Jurinov rječnik bogatiji hrvatskim nazivima bilja, riba i ptica i od Mikaljina i od Della Bellina.

Premda su u dosadašnjim razmatranjima zaobilaženi dvojezični rječnici, dva takva vokabulara, Habdelićev i Belostenčev, u ovoj kronologiji moraju biti predstavljene.

Juraj Habdelić (Staro Čiče u Turopolju 1609 – Zagreb 1678), najplodniji kajkavski pisac XVII st., čuven propovjednik, lekiskograf. Teologiju završio na isusovačkom sveučilištu u Trnavi. Djelovao kao nastavnik u Rijeci, Varaždinu i Zagrebu. U više navrata rektor Isusovačkog kolegija u Zagrebu. U tom svojstvu sudjelovao je u pothvatu da se zagrebačka isusovačka gimnazija podigne na stupanj akademije. Osnivanje akademije kralj Leopold I potvrdio je diplomom od 23. rujna 1669.

Habdelić je osim hrvatskim jezikom potpuno vladao latinskim, a znao je ponešto i njemački. God. 1670. u Grazu Habdelić izdaje prvi rječnik u kajkavskoj Hrvatskoj, hrvatsko-latinski džepni rječnik »Dikcionar ili Reči slovenske z vekšega v kup zbrane, u red postavljene i dijačkemi zlahkotene«. Pod »slovenskim« podrazumijevan je kajkavski govor (dok se pod »horvackim« podrazumijevao jezik Hrvata južno od Kupe). Rječnik po obliku mala i jeftina knjiga, bio je namijenjen školskim potrebama, »na pomoć napretka u dijačkom navuku školneh mladencev horvackoga i slovenskoga naroda«. U posveti »učeojoj mladeži« Habdelić kaže kako je nastojao da mu rječnik bude kratak, ne preobilan i ne preskup i ne prevelik »tako da ga svaki lako bude nabaviti i v džepu nositi mogao«. Ova jeftina i priručna knjiga uistinu je bila glavni oslon đacima u građanskoj Hrvatskoj pri učenju latinskog jezika. Sve do pojave Belostenčeva »Gazophylaciuma« upotrebljavana je kao gimnazijski udžbenik. Ovom rječniku od oko 12.000 kajkavskih riječi protumačenih latinskim izrazima svrha nije bila da obuhvati čitav kajkavski jezični izraz već da unese samo one riječi koje su »z vekšega v kup zbrane«, tj. najfrekventniji kajkavski leksički fond. Tomu je razlog što u ovom rječniku nisu navedene mnoge riječi iz književnih djela (nema ih ni iz Habdelićeva književnog opusa), niti iz suvremene kajkavske književnosti. Ovim su se jezičnim kompendijem, prvim djelom takve vrsti u kajkavskoj Hrvatskoj, dobro poslužili kasniji kajkavski leksikografi: Orlović i Belostenec, Sušnik i Jambrešić.

⁷ M. Kosor, *Trojezična gramatika fra Josipa Jurina*. U »Radu« JAZU, knjiga 303. iz god. 1955. Marko Kosor piše opširno o podrijetlu, životu i radu Josipa Jurina i analizira leksičko blago njegovih rječnika koje ubraja među najopširnije i najomašnije rukopisne rječnike općenito. Vrlo je zanimljiv izbor od 1430 leksičkih jedinica koje Kosor u istom broju »Rada« donosi. Najveću grupu (831 jedinica) sačinjava Kosorov izbor riječi iz Jurinovih »Kalepina« koje se ne nalaze u Rječniku Jugoslavenske Akademije (ARJ). Slijedi zatim izbor od 500 riječi za koje Jurin donosi najstariju potvrdu, a od ostalih, za koje ARJ ima potvrdu iz pisaca 16. i 17. st. Kosor navodi jedino one kojima Jurin objašnjava značenje ili pruža drugu ili treću potvrdu. Treći popis čini skup riječi (107) koje Jurin donosi pod značenjem različitim od onog u ARJ.

Ivan Belostenec (Varaždin 1594 – Lepoglava 1675).

Učen pavlinski redovnik, pjesnik, pisac i leksikograf. God. 1616. stupa u pavlinski red, u Beču studira filozofiju, u Rimu teološke nauke. God. 1627. postaje predstojnik samostana u Lepoglavi. Obilazi i živi u pavlinskim samostanima u Sveticama kod Ozlja, u Svetoj Heleni kod Lepoglave, Čakovcu, Crikvenici. God. 1662-63. dokumenti ga spominju kao svetičkog priora. God. 1663. povlači se u Lepoglavu gdje živi do smrti. Obilazeći kajkavsku Slavoniju, čakavsku Hrvatsku, Dalmaciju, Hrvatsko primorje i Istru, proučavao je jezik i upoznao različite dijalekte. Dvojezični latinsko-hrvatski rječnik »Gazophylacium seu Latino-illyricorum onomatium aerarium« najvažnije je Belostenčevo djelo. U njemu su dva dijela: prvi latinsko-hrvatski ima ukupno 1288 stranica, sveukupno oko 40.000 latinskih riječi sa znatno većim brojem hrvatskih značenja (hrvatsko objašnjenje ima dva, tri ili više sinonima). Drugi, hrvatsko-latinski dio ima 650 stranica, odnosno oko 25.000 riječi. Veliko jezično blago sakupljeno u hrvatsko-latinskom dijelu smatrao je Belostenec zadatkom svoga života i radio ga je s velikim trudom do poznih godina. Tek u 70-toj godini života na nagovor prijatelja, kako sam u predgovoru kaže, izradio je hrvatsko-latinski dio radi potreba u latinskim školama. Ovaj je dio radio devet godina, do pred smrt, prema Calepinusu.⁷

Zanimljivo je pripomenuti da je Belostenčevo životno djelo ležalo u rukopisu 65 godina u lepoglavskom pavlinskom samostanu. Aprobaciju (odobrenje) za tisak izdaje pavlinski general Poljak Krizostom Kozbijalović 1737. »u samostanu uobičajene naše rezidencije u Marienthalu«, nakon što je ocijenjeno »da ne podliježe nikakvoj zablude«, čak da će biti na korist slavnom ilirskom narodu. Rječnik je objavio u Zagrebu godine 1740. pavlin Jerolim Orlović. Rječnik zauzima jedno od prvih mjesta u našoj leksikografiji. To je *prvi* rječnik koji obuhvaća sva tri naša narječja. Leksičko blago »Gazophylaciuma« u prvom je redu kajkavsko, ali ima i štokavizama i čakavizama. Za sve rječnike kajkavskog narječja sigurno je najbogatiji izvor. Spajanjem narječja Belostenec se uključuje u struju koja je težila ostvarenju jedinstvenog jezika, prvenstveno kao sredstva vjerske propagande. Josip Vončina ističe⁸ da je »Gazophylacium« ne samo sakupio na jednom mjestu leksičko blago svih narječja (pod zajedničkim imenom »lingua illyrica«), nego je i prvi put tako koncipiranom jeziku (tzv. »trodijalekatska koncepcija«) odredio jedinstveni grafijski sustav. Belostenčeva trodijalekatska koncepcija izražena u ovom rječniku prvi je veliki čin što je proizašao iz Hrvatske za jedinstvo književnog jezika. Pojavom ovog djela 50-tih godina XVIII st. počinju se brisati granice književnog regionalizma, osobito u sjevernoj Hrvatskoj, najviše u njezinom kajkavskom dijelu. Iz svega rečenog »Gazophylacium« možemo smatrati i važnim pretečom ilirizma, s jednim pomakom – od kajkavske prema štokavskoj osnovici književnog jezika. Tri problema ilirskog pokreta (hrvatskog narodnog preporoda): naziv jezika, odnos prema leksici narječja i iznalaženje grafijskih rješenja, postavljena su i gotovo razriješena u »Gazophylaciumu«.

Do Gajeve pravopisne reforme u Hrvatskoj su u uporabi talijanska grafija u južnoj zoni i mađarska u sjevernoj Hrvatskoj. Neke komparativne prednosti mađarske grafije, koja je bila primjenjivija za naše potrebe od grafije južnog tipa (tj. talijanske),

⁷ Ambrosio Calepinus, ugledan talijanski leksikograf XV st. Od XVI-XVIII st. izašla su nebrojena izdanja njegovog latinskog rječnika.

⁸ Leksikografski rad Ivana Belostenca, Dodatak reprint izdanju »Gazophylaciuma«, Zagreb, 1973.

bili su uzrokom što je u južnoj Hrvatskoj došlo do težnje za grafijskom reformom znatno ranije nego u sjevernoj Hrvatskoj.¹⁰ Grafijom sjevernog tipa služili su se pored Belostenca, Vrančić i Habdelić. Grafiju južnog tipa koriste Mikalja i Della Bella. Među isusovcima i pavlinima u leksikografiji znatne su razlike. Isusovci u XVIII st. djeluju u dva pravca: južni afirmiraju štokavštinu i čakavštinu (Della Bella, Mikalja), sjeverni afirmiraju kajkavsku osnovicu (Habdelić, Jambrešić). Pavlini (Belostenec i nastavljači) djeluju na crti sjedinjenja svih triju narječja. Koristeći se određenim dijakritičkim znakovima, točkom ili dvotočkom nad vokalima *a* i *e* (refleks glasa *jat* bilježi se točkom iznad *e* – kasnije ilirsko rogato *e*(*ě*)-dalmatinski govor *i*, slavonski *e*; vokalno *r*: *er*: kajkavski *er*, dalmatinski *ar*), Belostenec je na temelju sjevernog tipa grafije proveo jedinstveno načelo bilježenja riječi. Premda skromna, ova je grafijska reforma imala značajne posljedice, jer se naša grafija krajem XVIII st. i početkom XIX st. razvijala upravo u onome smislu kakav je bio zacrtan u »Gazophylaciumu«.

Nakon ovog značajnog ekskursa u dvojezičnu leksikografiju vratimo se višejezičnoj.

Latinsko-hrvatsko-njemačko-madžarski poredbeni rječnik »Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples« započeo je Franjo Sušnik, a završio i u Zagrebu 1742. objavio »Croata Zagoriens« ranije već spomenuti *Andrija Jambrešić* (1706-1758). Ovaj isusovac, profesor filozofije i filolog izdao je veliki enciklopedijski rječnik u dva dijela: višejezični s latinskim osnovnim stupcem na 1068 stranica i s 27.000 riječi i znatno manji, dvojezični hrvatsko-latinski dio na 72 stranice sa 7.000 riječi (tzv. »Index illyrico sive croatico-latinus«). Franjo Sušnik sastavio je abecedarski popis hrvatskih riječi i počeo s izradom latinskog dijela. U radu ga je 1639. prekinula smrt. Posao je preuzeo *Andrija Jambrešić* koji je pod pritiskom tiskare radio u žurbi i završio rječnik u vrlo kratko vrijeme (1739-1742). Radeći na rječniku nastojao je da stigne i prestigne pavlinski »Gazophylacium«. *Jambrešićev* je rječnik autohtono djelo, vrlo originalno u pogledu izbora leksičke građe, koja je u osnovi kajkavska uz znatan broj štokavizama i čakavizama. *Jambrešić* se ne povodi ni za *Vrančićem* niti za *Mikaljom*; *Della Bellin* rječnik, štampan 1728, što se tiče latinskih riječi znatno je oskudniji, pa se može zaključiti da se *Jambrešić* nije služio ni *Della Bellom*. Hrvatska tumačenja izložena su lijepim kajkavskim govorom. Ipak, *Jambrešić* je slabiji poznavatelj našeg jezika od *Belostenca*: nije putovao kao on i upoznao ga u narodu. S druge strane pretekao je druge rječnike obiljem tumačenja geografskih imena (jedan i pol stupac pod *Zagreb*, gotovo jedan stupac uz *Krapina*, kod *Croatica* dva stupca, kod *Illyricum* pet stupaca). Rječnik je donio i obilje madžarske i njemačke leksičke građe pa je postao zanimljiv i izvan Hrvatske, do te mjere da je u njoj postao raritetom. *Jambrešićev* kao i *Belostenčev* rječnik bili su namijenjeni izobrazbi mladeži u jezuitskim i pavlinskim školama, a rezultat su, prema nekim mišljenjima, konkurencije koja je na vjersko-prosvjetnom planu postojala između ova dva reda. Ovime se i objašnjava 65-godišnji period koji je pavlinima trebao da objelodane »Gazophylacium« nakon smrti njegova autora, i tako za dvije godine preteknu isusovački *Jambrešićev* »Lexicon«.

Talijanski misionar i naturalizirani Dubrovčanin, isusovac *Ardelio Della Bella* (Foggia, 1655 – Split, 1737) u želji da pomogne misionarima koje je Rim poslao u naše

¹⁰ Prema talijanskoj grafiji, primjera radi, *gl* i *gn* su i fonemi (*lj*, *nj*) ali istovremeno i skupine fonema (*g+l*, *g+n*): *ljeto*, *njihov*; *magla*, *odagnati*.

krajeve, piše i u Mlecima objavljuje 1728. komparativni talijansko-latinsko-hrvatski rječnik »Dizionario Italiano, Latino, Illirico«. Obitelj Della Bella je starinom iz Firenze (otuda leksikografu nadimak »Fiorentino«). Pravo i filozofiju završio je Della Bella u Napulju, a 1677. stupio u isusovački red. God. 1681. u dobi od 26 godina odlazi kao misionar u Dubrovnik. Predaje u Peruggi i Firenzi, ali se stalno vraća u Dubrovnik koji mu je postao drugom domovinom. Hrvatski je jezik tako dobro naučio da je 1805. tiskana zbirka njegovih propovijedi (»Razgovori i pripovijdanja«) »kao uzor čistoće i ličnosti slovnoga našega jezika«. Po uzoru na rječnik talijanske Akademije Della Crusca Ardello Della Bella, sakupivši građu iz preko 40 rukopisnih i tiskanih djela dubrovačkih i drugih dalmatinskih pisaca XVI i XVII st., izdaje *prvi naš rječnik izraden na osnovi pisaca i potvrđen s oko 5000 citata iz književnih djela*. Rječnik je opremljen i uvodnim fonetskim dijelom »Avvertimenti per iscrivere e con facilità maggiore leggere le voci Illiriche, scritte con caratteri, italiani«. Pravopisna je osnova talijanska; za palatala *č, ć, š* Della Bella uvodi više grafema (*č – echj; kuća – kucehja*). Rječniku je pridodana i kratka gramatika »ilirskoga« jezika u kojoj se i Della Bella povodi za Bartulom Kašićem. Ovaj se gramatički pregled može smatrati našom najboljom gramatikom XVIII st. Na kraju je pridodat latinsko-talijanski indeks. Della Bellin rječnik jedan je od najvećih i najboljih naših starih rječnika. Obuhvaća oko 30.000 riječi. Obogaćen je sinonimima, frazama, konstrukcijama, citatima i akcentuacijom. Leksički fond rječnika je štokavski i tjeckavski, uglavnom bez kajkavske i slavonsko-štokavske komponente što bi ga učinilo privlačnijim u sjevernoj Hrvatskoj. I Della Bella je smatrao bosanski i dubrovački govor najboljim. Drugo dopunjeno izdanje priredio je i izdao u Dubrovniku 1785. dubrovački kanonik i duhovni pisac Petar Bašić. Bašić je izostavio latinsko-talijanski indeks, izmijenio ortografiju te izbacio fonetski dio. Petar Bašić je, s druge strane dodao oko 200 toponima, te unosio nove, vlastite kovanice. Tako za *geografo* uvodi *kopnoraspisalac*; za *pedagogia* ima *djecovodenje* a za *pedagogo* naravno *djecovoda*; *soprano* mu je *pritanokopojnik* i tome sl. Završimo s pohvalom koju je Vladoje Dukat (*Katančićeva kritika Delabelina rječnika*, Rešetarov zbornik, Dubrovnik 1931) izrekao Ardeliju Della Belli: »Mi smo zahvalni učenom Talijancu, što je, premda rodod tuđinac, pokazivao toliko ljubavi za naš jezik i ostavio nam u baštinu jedno, kraj svih nedostataka, vrlo vrijedno i zaslužno djelo«.

Della Bellin »Dizionario«, Belostenčev »Gazophylacium« i Jambrešićev »Lexicon« tri su značajna enciklopedijska rječnika XVIII st.

Osamnaesto »prosvjetiteljsko« stoljeće dalo je kod vodećih evropskih naroda čitav niz univerzalnih leksikona koje je biskup velikovarađinski i nadbiskup kaločki Adam Patačić¹¹ (1716-1784) očigledno morao poznavati, pa doci na pomisao da sličan priredi za Hrvate. Rođen u uglednoj plemićkoj obitelji stekao je solidno obrazovanje i postigao blistavu karijeru. Na hrvatskom sjemeništu u Beču postiže Patačić god. 1735. čast doktora filozofije, da bi četiri godine kasnije u Rimu doktorirao teologiju. Od župnika u Vrbovcu popeo se do časti nadbiskupa u Kalocsi i predsjednika Kraljevskog vijeća budimskog sveučilišta, stekavši ugled jedne od najvidenijih ličnosti kraljevstva. Patačić je u rukopisu ostavio omašan trojezični latinsko-hrvatsko-njemački rječnik, »Dictionarium latino-illyricum et germanicum« kojeg je zamislio kao podsjetnik škol-

¹¹ Vrlo opsežnu raspravu o Adamu Patačiću i njegovom trojezičnom enciklopedijskom rječniku objavio je Ljudevit Jonke u Radu JAZU, knj. 275, Zagreb 1949. Iznesceni podaci temelje se na ovoj studiji.

skoj mladeži koja se sprema na visokoškolske nauke. Dopršeno rukopisno djelo s ukupno 1146 strana, predgovorom («clavis») i dodatkom (De anima) nastalo je u razdoblju između 1772. i 1779. godine. Rječnička građa podijeljena je u četiri sadržajne cjeline s unutrašnjom povezanošću pojmova poredanih abecednim redom. Pars prima u 13 poglavlja donosi građu o bogu, svecima, dobrim i zlim dusima, nebu, elementima, zemlji, vremenu i godišnjim dobima, čovjeku i dijelovima ljudskog tijela, o hrani, piću i odjeći, o bolestima i lijekovima. Drugi dio u 15 poglavlja obuhvaća leksiku crkvene hijerarhije i odjeće, eklezijastički instrumentarij i pokućstvo, sprovod, službe i političke časti, svadbu, srodstvo po krvi i ženidbi, ropstvo, igre, knjige i književnost, vojništvo i glazbu. Pars tertia u 14 poglavlja pod naslovom »Oeconomica« donosi znanja iz gospodarstva: poljodjelstvo, četveronožne životinje, ptice, drveće i grmlje, plodove, žitarice i sočiva, cvijeće i bilje, insekte i crve, novčane jedinice, vrste mjera i utega. U četvrtom dijelu u 16 poglavlja izložena su znanja iz svijeta tehnike: arhitektura, kirurški instrumenti, boje i slikarski pribor, pokućstvo, brodovi i brodogradnja, obrti, prehrambena i odjevna manufaktura, alatke za poljodjelstvo, vrste stijenja, zmijske i ribe. Ovih 58 poglavlja potvrđuju da je »Dikcionar« uistinu enciklopedijski rječnik. Jonke je mišljenja da u Patačićevom trojezičnom rječniku treba sagledati prvu hrvatsku enciklopediju uopće. Svakako je riječ o rječniku enciklopedijske širine i načina obradbe kojemu nijedan od tada u Hrvatskoj izrađen nije naličio. Djelo je nastalo po ugledu na »Nomenclator omnium rerum« holandskog liječnika, filologa i pedagoga svjetskog glasa iz 16. st. Adriansa de Jongea (latinizirano ime Hadrian Junius). Ovaj devetojezični rječnik pojmova bio je Patačiću uzorom u rasporedu građe i njezinoj temeljnoj obradbi. Ponegdje je ovisnost o Junijevom djelu tolika da prelazi u kompilatortstvo. Pored »Nomenclatora« od stranih leksikografskih izvora Patačić se koristio rječnicima Ambrosia Calepinusa i Jeronima Megisera, a od hrvatskih izvora služio se Habdelićevim, Belostenčevim i Della Bellinim rječnikom, a vjerojatno i Vrančićevim.

U »Dikcionaru« sva tumačenja su na latinskom. Značenja pojedinih pojmova s osobitom su pažnjom prevedena na hrvatski jezik, a sa znatno manjom na njemački. Pod hrvatskim jezikom podrazumijeva se gotovo isključivo kajkavsko narječje, dok su ostala unošena u rječnik iz krajnje nužde. Kod Patačića nema želje za stvaranjem zajedničkog književnog jezika za koju se u svojim rječnicima zalažu Belostenec, Jambrešić i Vitezović. »Dikcionar« je stvoren na bazi kajkavskog književnog jezika; hrvatsko nazivlje se rješava na podlozi kajkavskog narječja (illyrica lingua, croatica lingua) kojega ostala mogu tek obogatiti svojim posebnostima. Patačićev trojezični rukopisni rječnik je, kako reče Jonke, »ljubomorani čuvar kajkavske jezične čistoće i kajkavskog osobitog kolorita«. On je, osim toga, bogato vrelo kajkavske leksike s priličnim brojem u ranijim rječnicima nepotvrđenih leksema, stoga vrlo koristan za proučavanje kajkavske terminologije 18. st. To je ujedno posljednji veliki rječnik nastao u vremenu u kojem se kajkavska književnost bližila svom kraju, pa tako predstavlja zaokruženi višestoljetni razvoj njezine leksike.

Još je jedno leksikografsko djelo ostalo neobjavljeno i to stoga što je ostalo u zatetku, nedovršeno. Riječ je o rukopisnim rječnicima vrsnog lingviste i leksikografa franjevca Marijana Lanosovića (1742-1812). Ovaj učen ljubitelj znanosti i pjesništva rodio se u Orubici kod Gradiške. Prije odlaska u Beč objavljuje 1776. »Uvod u latiničko ričih slaganje s nikima nimačkoga jezika bilješcima na korist slavonskih mladićah . . .« složen, a 1778. »Neue Einleitung zur slavonischen Sprache«. God. 1804. promaknut je u generalnog vikara franjevačke provincije. Car Josip II poziva ga u Beč da s

posebnom komisijom (povjereništvom) uredi ilirski pravopis i gramatiku. Poznato je da je u razdoblju između 1788. i 1791. radio na redakciji Stullijevog »Rječosložja« dopunjujući ovaj trojezični hrvatsko-talijansko-latinski rječnik njemačkim ekvivalentima, koje je Stulli u konačnoj redakciji »Rječosložja« uklonio. Umro je u Slavanskom Brodu 1812. godine.

Još prije no što će otići u Beč Lanosović se bavi mišlju oko izradbe višejezičnog rječnika. Započinje rad na trojezičnom hrvatsko-njemačko-latinskom rječniku s nizom citata iz Mikalje, Belostenca i Della Belle, ali koji ostaje u rukopisu nedovršen (slovni raspon A - Iz).

U zametku je ostao i rukopisni njemačko-latinsko-hrvatsko-madžarski rječnik s citatima dalmatinskih pisaca preuzetim iz Della Belle. I ovaj je nedovršeni poliglotski rječnik nastao prije 1788.

Najzamašniji leksikografski rad Lasonovićev predstavlja rukopisni četverojezični njemačko-hrvatsko-latinsko-talijanski rječnik. Ovaj dvosveščani rječnik s ukupno 1165 lijepo ispisanih strana i s leksičkim rasponom A - Fieberschauer pripada njegovom »bečkom razdoblju«, odnosno koincidira s njegovim radom na Stullijevim rječnicima. Kod izradbe ovog nedovršenog rječnika Lanosović se služio rukopisom Stullijevog latinsko-talijansko-»ilirskog lexicon«, ikavizirajući hrvatske sinonime i mijenjajući redoslijed istoznačnica.¹²

Za žaljenje je što ovaj čovjek s vrsnom sposobnošću za leksikografsku sintezu svoje pokušaje nije priveo kraju. Razloge je moguće naći u objavljivanju zamašnih rječnika Joakima Stullija. Ocjenjujući Lanosovićev prinos hrvatskoj leksikografiji Valentin Putanec tvrdi da vrijednost njegove leksikografske ostavštine leži u bilježenju mnogih riječi njegova vremena, što predstavlja značajan prilog povijesnoj leksikografiji hrvatskog jezika.

Privodeći kraju ovaj pregled višejezične leksikografije dotaknut ćemo se samo najznačajnijih sinoptičkih jezičnih kompendija XIX i XX st. u Hrvata.

Dubrovački leksikograf, franjevac *Joakim Stulli* (u starini obitelj se zvala *Stulji* pa *Stulić*, Dubrovnik 1729-1817) posvetio je 50 godina izradi svog velikog enciklopedijskog rječnik od 3 dijela i 6 svezaka. Školovan u Dubrovniku, putovao je u Rim, Mletke, Beč, Budim i Peštu. Proveo je u tuđini 25 godina tražeći mecene i sredstva za svoja izdanja. Prva dva dijela njegova rječnika financirao je bečki dvor, odnosno austrijski carevi Josip II, Leopold II i Franjo I. Prvi dio golemog rječnika objavljen je u Pešti 1801. pod nazivom »Lexicon Latino-Italico-Illyricum«. Drugi dio, za nas najznačajniji, objavljen je u Dubrovniku 1806. pod nazivom »Rječosložje iliričko, italijansko, latinsko«. Treći dio, objavljen također u Dubrovniku 1810 - financirao ga je tzv. »duc de Raguse«, odnosno maršal Marmont - nosi naziv »Vocabolario italiano, illirico, latino«. Na 4721 stranici ekcerpirana je građa iz oko 120 djela starih pisaca i svih dotadašnjih hrvatskih rječnika. Samo »Rječosložje« sadržava 80.000 leksičkih jedinica koje su ilustrirane mnogobrojnim primjerima, citatima, frazama, uzrečicama i poslovicama. Osnovni jezični fond je ijekavski-štokavski obogaćen čakavizmima i kajkavizmima. Građa proistječe iz narodnih govora. Njoj je Stulli pridodao mnoštvo staroslavenske leksike, balkanizama, polonizama i rusizama. Obilje rusizama tumači se autorovom

¹² Opsežnije o ovome piše Valentin Putanec u Zborniku radova o Marijanu Lanosoviću, pod naslovom »Lanosovićevi rukopisni rječnici« (JAZU, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek 1985).

željom da rječnik posluži boljem razumijevanju crkvenih glagoljaških i slavenosrpskih knjiga u kojima je u to doba ruski elemenat vrlo jak. I Stulli je kovao nove riječi, gradio izvedenice i složenice koje su ostale bez odjeka (građanin, huđožnik, hvalnoslužitelj . . .). Iz ovog najopsežnijeg leksikografskog djela do pojave »Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika« JAZU crpili su mnogi potonji hrvatski i srpski leksikografi (Karadžić, Šulek, Broz, Iveković i dr.) *Josip Voltić*, Istranin i gorljivi Ilirac (Tinjan u Istri? – Beč, 1825). U mladim danima potalijančio je svoje prezime u Voltiggi. Voltić nije bio školovan filolog već praktičar, Darovit i marljiv čovjek, znalac jezika. Najveći dio života proveo je u Beču gdje je u siromaštvu i umro. Kao privatni učitelj jezika za potrebe svog učenika, Talijana baruna Steffanea, izradio je i 1803., uz financijsku pomoć baruna, objavio u Beču svoj hrvatsko-talijansko-njemački rječnik: »Ričoslovnik iliričkoga, italijanskog i nimačkoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom ili pismenostvom, sve ovo sabrano i složeno od Jose Voltiggi, Istrijanina«. Na 600 stranica obradeno je 17.000 leksičkih jedinica. Osnovni leksički fond je čakavski uz rjetke štokavizme i kajkavizme. Voltić je neprecizan, nedosljedno miješa riječi, oblike i izgovor svih naših narječja (pored glavnog ikavskog lika, donosi ekavske i ijekavske oblike: *did*, *ded*, *djed*) te upliće češke ruske i poljske riječi.¹³ Voltić se, naime, kao dobar Ilirac, zanosio idejom o jednom općem, umjetničkom slavenskom (ilirskom) jeziku. Što zbog nepreciznosti, no znatno više zbog ovog jezičnog promiskuiteta, Voltićev rječnik nepovoljno su ocijenili Kopitar i Dobrovský, priklanjajući se Karadžiću i njegovom narodnom jeziku.

Tomo Marečić je radeći na velikom Akademijinom rječniku preko 30 godina (nakon Daničića i Budmanija, od 1907-1938) ustvrdio kako je ovih osam nabrojanih naših rječnika tiskanih u dva stoljeća (1595-1810) od velike koristi obrađivačima Akademijina rječnika, jer da ih nije bilo mnoga bi značenja riječi bila izgubljena, a za mnoge riječi ne bismo ni znali.

Među leksikografima XIX. st. posebno mjesto zauzima publicist i prirodoslovac *Bogoslav Šulek* (Subotiče, Slovačka 1816 – Zagreb 1895). Studij filozofije završio je u Bratislavi, God. 1839. radi u Županovoj tiskari u Zagrebu, a 1841. priključuje se Ilircima. Piše za Gajeve »Ilirske novine«, anonimni je urednik »Danice« (1843-1846) i postupno se razvija u odličnog publicistu (»Što namjeravaju Iliri«, »Ilirizam i politika«). God. 1844/45. uređuje u Beogradu ilegalnog »Branislava«, a 1848. nakon razlaza s Gajem preuzima redakciju »Slavenskog juga«. Za Bachova apsolutizma uređuje »Gospodarski list«, a nakon Bachova pada pokreće za Račkog »Pozor«, God. 1866. postaje članom JAZU, od 1874. do smrti ostaje tajnikom Akademije. Pristaša je Gajeve koncepcije književnog jezika (tzv. »Ilirskog tipa«: štokavsko narječje, ijekavski izgovor, čuvanje nekih osobina starijeg književnog jezika; Karadžićeva štokavsko-ijekavska koncepcija počiva na čistoj narodnoj osnovi). God. 1860., nakon deset godina rada, objavljuje dvojezični »Njemačko-hrvatski rječnik« sa 70.000 leksičkih jedinica. Mnogi Šulekovi neologizmi (novotvorine) »plasiранj« u ovom rječniku ušli su u uporabu, najprije u zagrebačkom književnom krugu a zatim i dalje; *okolnost*, *nazivlje*, *pravovajljan*, *punoljetan*, *priziv*. Nakon osnutka zagrebačkog sveučilišta (1874) zajedno s Jagićem, Torbarom i Erjavcem izrađuje ovaj čovjek s neobično razvijenim smislom za

¹³ O ovome opsežnije piše Ivan Milčetić u »Spomen cvieću iz hrvatskih i slovenskih dubrava«, Matica hrvatska, Zagreb, 1900, te Stjepan Musulin u članku »Hrvatska i srpska leksikografija«, Filologija 2, Zagreb, 1959.

tvorbu riječi hrvatsku znanstvenu terminologiju i objavljuje 1874/75. u Zagrebu »Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja« uz francuske i engleske jezične paralele. Bio je to prvi hrvatski terminološki rječnik. Šulekovim »Jugoslavenskim imenikom bilja« (Zagreb, 1879) te višejezičnim terminološkim rječnikom stvorene su osnove hrvatskom znanstvenom nazivlju.

Iz razumljivih razloga, u izloženom kronološkom pregledu hrvatske višejezične leksikografije, nisu navedena značajna djela jednojezične leksikografije XIX i XX st. Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika JAZU, veliki historijski rječnik, najveće i najznačajnije leksikografsko djelo te vrste ne samo kod nas nego i kod svih slavenskih naroda uopće (cca 250.000 riječi), rječnik za kojega je Strossmayer tvrdio da će biti jednako monumentalno djelo kao i Univerzitet, Akademija ili đakovačka katedrala. U pregledu su izostavljeni i jednojezični Broz-Ivekovićev »Rječnik hrvatskog jezika« (53.000 riječi), zatim svojevrsna pravno-povijesna enciklopedija: »Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik« Vladimira Mažuranića i dr.

Nekoliko obavijesti o najnovijem višejezičnom leksikografskom manualu u nas, »Osmojezičnom enciklopedijskom rječniku« (OER). OER je prvi sinoptički jezični kompendij kojeg izdaje Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«. U rječnik ulaze: latinski, engleski, ruski, njemački, francuski, talijanski, španjolski te hrvatski ili srpski kao nosivi, tj. polazni rječnički stupac. OER je dvodijelnog tipa: u prvom dijelu od polaznog materinjeg jezika prema atogiotskim natuknicama, u drugom dijelu od pojedinačnih stranih jezika prema polaznome i međusobnim zamjenama; drugi dio, dakle, sadržava šest jezika u šest odjeljaka, u obliku apsolutnog abecedarija s oznakom eksplikativnog gnijezda u prvom dijelu rječnika. Takvom kombinacijom sintetičkog (višejezičnog) i analitičkog (jednojezičnog) dijela dobiva se unutar korica jedne knjige pregledno i sažeto velika množina riječi. OER će sadržavati oko 500.000 riječi na osam jezika iz svih područja materijalne i duhovne kulture, uz sustavnu obradu najnovijeg pojmovlja i nazivlja, do modernih znanstvenih tekovina; od kibernetike do ekologije. Rječnik ima široko polje primjene: služi kao pomagalo u svim stupnjevima jezične školske nastave, širokoj publici na bilo kojoj razini i bilo kojem aspektu, s obzirom da sadržava obilje stručnih naziva za različite tehničke primjene jezika. Riječi su popraćene uobičajenim gramatičkim oznakama roda ili vrste, naznakama primjene polja značenja (od mitologije i mehanike do medicine i politike) uz najvažniju frazeologiju. Ovako koncipiran, ovaj sinoptički kompendij dotista je enciklopedijski rječnik te pruža obilje multilingvističkih obavijesti i sinkronijskog i dijakronijskog karaktera.

OER je ujedno prvi naš leksikografski projekt koji se ostvaruje primjenom elektronskog računala. Prva od šest knjiga OER-a (A-E) objavljena je god. 1987.

Sažetak

Igor Gostl, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb
UDK 801.3:808.62, primljen 21. 11. 1988, prihvaćen za tisak 20. 1. 1989.
Croatian Multilingual Lexicography

This paper sets forth a survey of the four century long tradition of the Croatian multilingual lexicography.